

'Verscheidene wrede excessen': Walraven van Brederode mishandelt zijn vrouw

Een bekende misvatting is dat een scheiding vroeger nooit mogelijk was. Dit idee zal ongetwijfeld in de hand zijn gewerkt door de strakke huwelijksmoraal en de strikte huwelijksopvatting die de kerken zeker sinds de 19de eeuw hebben gepropageerd. Niets is echter minder waar. In de middeleeuwen was scheiding geen schering en inslag, maar wel degelijk mogelijk. Een reden hiervoor kon zijn dat het huwelijk niet rechtsgeldig was en dus nooit voltrokken had kunnen of mogen worden. Bijvoorbeeld omdat de man al getrouwd was en bigamie pleegde, of omdat één van beide echtelieden tegen zijn wil tot een huwelijk was gedwongen of anderszins omdat man en vrouw bloedverwanten van elkaar bleken te zijn. Een andere reden tot scheiding kon, laat ik het zo maar samenvatten, het 'onfatsoenlijke gedrag' van één van beide partijen zijn. Het verbrassen van het erfgoed van de andere partij of ander schandelijk gedrag, losbandigheid of geestelijke en lichamelijke mishandeling vallen hieronder. Zelfs de eenvoudige constatering dat man en vrouw 'totaal niet met elkaar overweg konden' kon voldoende grond voor een scheiding zijn. Waarbij dan weer een verschil bestond tussen een scheiding van tafel en bed (voor bijvoorbeeld een proefperiode) of de uiteindelijke ontbinding van een huwelijk.

Het huwelijk was in de middeleeuwen een kerkelijk sacrament. Een kerkelijke inzegening van het huwelijk werd dan ook door de geestelijkheid sterk gepropageerd in de late middeleeuwen. Dit betekende echter ook dat geschillen

rond een huwelijk en scheidingen een zaak voor de kerk waren. Een kerkelijke rechter, een zogeheten officiaal of een aartsdiaken, was de man die scheidingszaken behandelde en namens de kerk toestemming hiervoor kon geven. Uit plaatsen als Brussel, Regensburg en Parijs is dan ook bekend dat de meeste zaken die de officiaal als rechter moest behandelen het huwelijk betroffen.

Hoogste kringen

Toen Margaretha van Borssele (circa 1472-1507) rond 1500 (de precieze datum is onbekend) het schandalige gedrag van haar echtgenoot aan de kaak wilde stellen, kwam ze dan ook terecht bij de kerkelijke rechter, in dit geval de Utrechtse aartsdiaken Willem van Montfoort. Deze zal met de zaak in zijn maag hebben gezeten omdat hij niet alleen verre familie van Margaretha was maar ook van haar echtgenoot, Walraven II, burggraaf van Utrecht en heer van Brederode en Vianen (1462-1531). Bovendien waren de families Montfoort en Brederode trouwe partijgenoten in de politieke woelingen van die tijd. De zaak zal flink de aandacht hebben getrokken omdat ze zich afspeelde in de hoogste kringen van het land: zowel man als vrouw kwamen uit de aanzienlijkste families, terwijl de mishandelingen door hun aard moeilijk binnenskamers gebleven kunnen zijn, zeker niet in een groot adellijk huishouden als in Vianen.

De aanklacht van Margaretha is zeer interessant, omdat we eruit kunnen lezen wat een adellijke vrouw rond 1500 van haar huwelijk verwachtte en waaraan ze zelf moest voldoen. Margaretha begint er namelijk mee om aan te

geven dat ze van adellijke geboorte was - ze was een dochter van Wolfert VI van Borssele, heer van Veere en Charlotte van Bourbon) - en een goede opvoeding had genoten. Haar in 1492 gesloten huwelijk had kinderen van beider kunne opgeleverd (ze kreeg uiteindelijk vier kinderen); daarnaast gedroeg ze zich onberispelijk. Een fatsoenlijke vrouw kortom, die geen aanstoot gaf, haar man kinderen had geschonken en daarom alle recht op respect had.

'Gewelddadig en wreed'

In plaats daarvan pleegde haar man onophoudelijk overspel - waar de familie Brederode overigens een speciaal talent voor gehad schijnt te hebben. Nu was een buitenechtelijke relatie voor een edelman in die tijd niets bijzonders, maar volgens Margaretha maakte Walraven het wel heel bont. In Vianen zelf hield hij het op dat moment met Catharina, de echtgenote van Jacob van Beren, die net moeder van zijn kind was geworden. Daarnaast rommelde hij ook nog met een 'Hollandse', ene Trijnen, die binnenkort een kind van hem verwachtte. Het ergste was nog wel dat hij dit niet eens buitenshuis deed, maar openlijk allerlei andere vrouwen in 'haar' huis haalde. Fatsoen kende hij dus niet. Walravens kwalijke gedrag hield daarmee volgens Margaretha niet op: hij sloeg haar 'uit gewoonte' en 'naar believen' in elkaar, waarna haar gezicht door de blauwe plekken 'van wit zwart werd'. Daarnaast schopte hij haar en perste haar maag 'gewelddadig en wreed' in elkaar. Bijzonder was dat hij haar 'dag en nacht' al slaande uit bed schopte. Hij sloeg zijn 'edele echtgenote wreed' en voegde haar dan toe: 'die u een

mes in u hert stac die dede u recht', wat tot gevolg had dat Margaretha uit levensbehoud zoveel mogelijk op haar kamer bleef en poogde alle messen te verbergen. Tenslotte, en dat is niet haar minste klacht, had Walraven haar van haar goede naam beroofd door haar publiekelijk, in het bijzijn van sommige 'magnaten, edelen en edelvrouwen' 'sinister' van 'kapitale (=hals-) misdrijven' te beschuldigen. Het staat nergens maar het is bepaald niet ondenkbaar dat Walraven zijn vrouw dan van toverij beschuldigde. Begrijpelijk is de wanhoopsklacht van Margaretha dat ze hier 'dood- maar dan ook doodziek' van werd; volgens haar waren het slechts de goede zorgen van haar artsen die haar er nog bovenop hielpen! Ze vroeg de aartsdiaken kortom om op grond van deze continue mishandeling een scheiding uit te spreken.

Onaangenaam portret

Helaas hebben we alleen deze aanklacht van Margaretha over. Een verweer van Walraven ontbreekt. Allerlei 'gepsychologiseer' kunnen we dan ook achterwege laten: we weten niet of Walraven een trauma had omdat hij als jonge wees en erfgenaam door zijn moeder door het land rondgesjouwd was, terwijl familieleden probeerden de voogdij in handen te krijgen aangezien ze het 'onbetamelijk' vonden dat een vrouw de voogdij had over de goederen van haar zonen. Margaretha's aanklacht is in ieder geval zo sterk geformuleerd - er bestonden ook verklaringen van getuigen wier namen 'uit angst voor Walraven' echter niet genoemd mochten worden - dat we geen rekening ermee hoeven te hou-

den dat de hele zaak is verzonnen om een scheiding uit te kunnen laten spreken. Ook al zou ze overdreven hebben, dan nog komt Walraven bepaald als een onaangenaam portret naar voren. Ook de afloop kennen we niet. Uit het stuk vernemen we dat Margaretha van plan was, na door de artsen enigszins te zijn opgeplapt, naar haar zus in Veere te gaan 'op zoek naar rust en vrede'. Uit een zinnetje in een kroniek kan opgemaakt worden dat ze inderdaad de steun van haar familie had maar ook dat er naderhand met Walraven 'pays (vrede) gemaict' werd. Margaretha bleef dus vrouwe van Vianen, waar ze na haar dood in 1507 op het hoogkoor van de kerk werd begraven. Walraven hertrouwde...

Een opgraving aan de Oudegracht (achter het pand Payenborch) in 1994 leverde dit onaanzienlijk klein object op, dat door vorm en gewicht niet aan de aandacht ontsnapte. Het leek een min of meer plat en vierkant plaatje te zijn met beiderzijds een aangekoekte harde en korstige substantie, die met de vingers niet te verwijderen was en aan gecorrodeerd metaal deed denken. Na ergens aan de rand geverifieerd te hebben dat er inderdaad van metaal sprake zou kunnen zijn, bewerkstelligde een enkele uren durend verblijf in 5 procent natronloog plus zinkkorrels een niet voorzien maar wel verhoopt wondertje. Dat mocht misschien ook wel, want onder de tot dan maskerende maar nu langzamerhand verdwijnende korst manifesteerde zich de heilige Sint Maarten, zich kwijtend van het hem kenmerkende goede werk en tevens een goede bekende van de Utrechtse.

Algezien van nog wat kalkaanslag, blijkt de in laagrelief uitgevoerde voorstelling - in vermoedelijk een legering van lood en tin - gedetailleerd behouden te zijn. Welke functie het nu wat beschadigde, maar oorspronkelijk 40x40x1 mm kleine en waarschijnlijk vroeg 15de-eeuwse plaatje met de wat primitief gestalte gegeven afbeelding van deze goedheiligman heeft gehad, is wat raadselachtig. Hebben de wel heel kleine gaatjes in de alleen onbeschadigd gebleven bovenhoeken iets met bevestiging op bijvoorbeeld textiel te maken gehad; dat kan haast niet, maar waarvoor diende het dan wel?

Sint Maarten
te paard

